Fries of Nederlands?

Een onderzoek naar het taalgedrag van tweetaligen*

D. Duipmans

1. Tweetaligheid als probleem

Met betrekking tot het verschijnsel twee- of meertaligheid (1) kunnen vele vragen worden gesteld. Zo kan men nagaan welke de politieke implikaties zijn van het tweetalig-zijn van een bepaald land of regio, en onder welke omstandigheden tweetaligheid leidt tot sociale konflikten. Daarmee verwant zijn de problemen onder welke kondities tweetaligheid een stabiel verschijnsel is en onder welke kondities veranderingen optreden in de onderlinge verhoudingen tussen de twee talen.

Een ingang tot de tweetaligheidsproblematiek kan ook worden gezocht bij de bestudering van het taalgedrag dat in een tweetalige situatie wordt vertoond. Deze benadering zal in het onderstaande worden gevolgd. Daarbij gaat het dan vooral om de vraag wanneer tweetalige mensen in een tweetalige gemeenschap welke taal spreken. Is er een bepaalde regelmaat waar te nemen in het taalgedrag dat deze mensen vertonen? Zijn er sociale faktoren te achterhalen die verband houden met de keuze voor een bepaalde taal?

In het navolgende willen we dit probleem onderzoeken voor de tweetalige situatie in Friesland. Als plaats van onderzoek is Drachten gekozen, een groeikern in het zuid-oosten van Friesland. Onderzoek in een dergelijke omgeving lijkt interessant omdat het de mogelijkheid biedt verschillende sociale omgevingen, welke zijn ontstaan als gevolg van een relatief snel verlopend proces van sociale verandering, met elkaar te vergelijken. Door dit te doen met betrekking tot het door de bewoners van die omgevingen gevolgde taalgedrag lijkt het mogelijk de gevolgen van de sociale verandering voor de verhouding tussen het Fries en het Nederlands na te gaan.

2. Enkele kenmerken van de onderzochte omgevingen

Het onderzoek is verricht in een oude en een nieuwe woonwijk in Drachten. De oude wijk ligt tegen het centrum van Drachten en is kort na de tweede wereldoorlog gebouwd, voordat de industrialisatie van Drachten een aanvang nam. De

nieuwe wijk vormt een belangrijke uitbreiding van Drachten en is in betrekkelijk korte tijd 'uit de grond gestampt': de eerste woningen in dit uitbreidingsplan zijn minder dan tien jaar geleden opgeleverd, terwijl deze uitbreiding thans nagenoeg voltooid is. Deze wijk heeft nu een inwonertal van bijna 7000 mensen.

Uit de gegevens van tabel 1 kan worden afgeleid dat de nieuwe wijk gekenschetst kan worden als een woonwijk waarin de middenklasse in grote mate vertegenwoordigd is (2). De oude wijk daarentegen kan het beste getypeerd worden als een arbeiderswijk. Beide omgevingen kunnen in het kort en enigszins zwart-wit als volgt worden beschreven.

Tabel 1. Enkele sociaal-ekonomische kenmerken van de respondenten uit de oude en de nieuwe woonwijk.

	Nieuw (N=45)	Oud (N=46)
opleiding	24% laag	95% laag
	60% midden	5% midden
	16% hoog	-
beroep	18% laag	90% laag
	64% midden	10% midden
	18% hoog	-
inkomen	11% laag	54% laag
	38% midden	28% midden
	51% hoog	18% hoog
leeftijd	64% 20-34 jr	51% 20-34 jr
	25% 35-49 jr	20% 35-49 jr
	11% 50-65 jr	25% 50-65 jr
	-	4% 66 en ouder
politieke voorkeur	33% progressief	59% progressief
	42% konfessioneel	17% konfessioneel
	9% FNP	2% FNP
	7% niet stemmen	20% niet stemmen

De oude wijk is een buurt waar naar verhouding oudere mensen wonen die hun definitieve positie in het sociale leven vaak allang hebben bereikt (3). Men heeft daar in meerdere of mindere mate vrede mee, ook al omdat er weinig of geen uitzicht meer is op een verbetering van die maatschappelijke positie. Niet dat men geen verandering zou willen. Het progressief stemmen zou een indikatie kunnen zijn dat er wel een gevoel van onbehagen leeft over de sociale positie

waarin men verkeert, vooral als die vergeleken wordt met die van degenen die 'het beter hebben'. Het vertrouwen in de politiek en in de politici is nu echter ook weer niet overdadig groot, getuige het vrij grote aantal dat zegt niet te zullen gaan stemmen. In algemene termen krijgt men het beeld van een in sociaal opzicht weinig mobiele bevolkingsgroep. Dit wordt bevestigd door het feit dat het overgrote deel van de bewoners van de oude wijk slechts een lagere schoolopleiding heeft genoten.

Daar tegenover staat het beeld van de nieuwe wijk als dat van een omgeving waar over het algemeen jonge mensen wonen die nog volop aan hun maatschappelijke karrière werken. Men wordt daartoe gestimuleerd door het al gerealiseerd hebben van enige sociale vooruitgang terwijl, mede dankzij een hogere opleiding, verdere opwaartse mobiliteit niet uitgesloten moet worden geacht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men meer behoefte heeft aan en belang bij een maatschappelijke struktuur die dit alles mogelijk maakt. Omdat al ervaren is dat de bestaande sociale struktuur het realiseren van de gewenste vooruitgang inderdaad mogelijk maakt, zal men deze ook graag in stand willen houden. Een minder progressief stemgedrag zal hiervan de uiting kunnen zijn. Bovendien is men zich vaak meer bewust van het feit dat door middel van de politiek één en ander gerealiseerd kan worden, tot uiting komend in een veel kleiner percentage dat zegt niet te zullen gaan stemmen.

De bevolking van de nieuwe wijk kan dus worden gezien als een relatief jonge, mobiele en dynamische bevolkingsgroep die het oog op de toekomst heeft gericht. Het is een groep die duidelijk in een periode van sociale opbouw verkeert.

Komen de verschillen tussen de beide wijken, zoals die in het voorgaande zijn beschreven, ook in het taalgedrag tot uiting? Met name stellen we belang in de volgende vragen:

1. hangen verschillen in het door de inwoners van deze wijken vertoonde taalgedrag samen met de sociaal-kulturele verschillen tussen de beide omgevingen?
2. in hoeverre zijn verschillen in het taalgedrag een gevolg van de mate waarin de beide wijken taalhomogeen dan wel taalheterogeen zijn? (4).

3. Het taalgedrag in beide wijken

3.1. Het taalgedrag thuis. Een enigszins merkwaardig verschijnsel in Friesland is het feit dat in één gezin soms meerdere talen worden gebruikt. Vaak wordt in een dergelijke situatie door de ouders onderling Fries gesproken terwijl ze tegen de kinderen Nederlands spreken. Een veel gehoord argument om de kinderen in het Nederlands op te voeden, is dat men bang is dat de maatschappelijke

ontplooiingskansen van het kind verminderen als het Fries leert. Heel sterk hierbij is de gedachte dat het Fries een struikelblok zou vormen voor het leren van de Nederlandse taal. Uit onderzoeksgegevens blijkt echter dat hier geen sprake van is, vooral niet wanneer het Fries en het Nederlands beide als voertaal op school worden gebruikt: 'As wy forlykje mei gegevens út oare ûndersiken kin it nivo fan skoalsukses (op it mêd fan lês- en taelûnderwiis, D.) goed neamd wurde' (5). Hoewel er objektief gezien dus geen enkele reden is om de kinderen niet in het Fries op te voeden (de taal immers waarin de ouders zelf denken, voelen, emoties beleven), lijkt het idee dat het Fries interfereert met het aanleren van het Nederlands (en meer algemeen zelfs met alle schoolprestaties!) toch een belangrijke motivatie te vormen om de kinderen alleen maar Nederlands te leren.

Uit tabel 2 blijkt dat deze neiging in de nieuwe wijk in sterke mate aanwezig is. De uitgangspositie van beide wijken blijkt dezelfde te zijn: bij meer dan 80% van de respondenten werd vroeger thuis Fries gesproken. In de oude wijk blijft dit

Tabel 2. Het taalgedrag van verschillende generaties (in %).

	Nieuw (N=45)		Oud (N=46)	
	Fries	Ned.	Fries	Ned.
bij ouders respondent	86	14	84	16
respondent met partner	66	34	92	8
respondent met kinderen	44	56	90	10

taalgedrag ook na twee generaties gehandhaafd. Het gebruik van het Fries blijft op hetzelfde hoge nivo. Dit kan er op wijzen dat we in de oude wijk te maken hebben met een vrij stabiele, Friestalige gemeenschap.

In de nieuwe wijk daarentegen is het gebruik van het Fries na twee generaties gehalveerd. Een deel van deze daling is te verklaren uit het feit dat één van de ouders afkomstig is uit een niet-Friestalig milieu. Dat er door de ouders in de nieuwe wijk onderling minder Fries wordt gesproken dan bij de ouders van de respondent is dan ook niet verbazingwekkend (6). Toch wordt er tegen de kinderen minder vaak Fries gesproken dan op grond van deze gegevens verwacht zou kunnen worden. Er zullen dus ook andere faktoren dan een niet-Friestalige partner meespelen bij de keuze voor dit taalgedrag.

Zoals uit de gegevens van tabel 2 naar voren komt, doet de daling in het gebruik van het Fries zich vrijwel uitsluitend in de nieuwe wijk voor. Een verklaring voor dit taalgedrag kan worden gevonden in het feit dat de inwoners van de nieuwe wijk vooral behoren tot de middenklasse. Voor deze kategorie

geldt dat het sociaal stijgen een belangrijke waarde is, niet alleen voor henzelf maar ook voor de kinderen. Het streven van de ouders kan er dan ook op gericht zijn zoveel mogelijk wegen waarlangs deze stijging gerealiseerd kan worden, open te laten. Als we daarbij dan bedenken dat voor veel kinderen het toekomstig arbeidsterrein waarschijnlijker buiten dan binnen Friesland zal liggen, is het niet verbazingwekkend dat men de kinderen in het Nederlands opvoedt (7).

3.2. Het taalgedrag in de woonomgeving. In het bovenstaande is gebleken dat de oude wijk als Friestalig aangemerkt kan worden, terwijl de nieuwe wijk een gemengdtalige is. Het is echter de vraag of de bewoners zelf ook een dergelijk beeld van hun omgeving hebben. Associëren ze met hun woonomgeving ook een bepaalde taal? Deze vraag lijkt daarom belangrijk omdat het zeer waarschijnlijk kan worden geacht dat men zich in zijn gedrag naar dit beeld zal richten.

Om te achterhalen welke taal met de eigen woonomgeving wordt geassocieerd, is gevraagd welke taal men denkt dat het meest op straat in de betrokken omgeving wordt gebruikt. De resultaten staan vermeld in tabel 3. Hieruit blijkt

Tabel 3. De taal die met de eigen woonomgeving wordt geassocieerd (in %).

	Nieuw (N=45)	Oud (N=46)
Fries	11	94
Nederlands	71	–
Beide	18	4
weet niet	-	2

dat voor de bewoners zelf de oude wijk inderdaad een Friestalige omgeving is terwijl voor de bewoners van de nieuwe wijk de eigen omgeving een gemengdtalige is.

Dit beeld is in overeenstemming met de werkelijkheid: in de nieuwe wijk bleek 40% van de benaderde mensen Fries te kunnen spreken, terwijl dit percentage voor de oude wijk 94 bedroeg. Het totale resultaat ziet er uit zoals in tabel 4 is vermeld (8).

Vergelijking van de tabellen 3 en 4 leert dat de inwoners van de oude wijk een beeld hebben van hun woonomgeving dat vrij nauwkeurig overeen komt met de realiteit. De inwoners van de nieuwe wijk daarentegen schetsen een ongenuanceerder beeld van hun woonomgeving dan overeenstemt met de werkelijkheid.

Werkt het beeld dat men van de omgeving heeft ook door in het gedrag dat wordt vertoond? Om dit te achterhalen is aan de respondenten een aantal situaties voorgelegd met de vraag welke taal men in die situatie meestal gebruikt.

Tabel 4. Het kunnen spreken en verstaan van het Fries door de benaderde mensen.

	Nieuw (N=119)	Oud (N=69)
spreekt Fries	40%	94%
verstaat Fries	87%	99%

Tabel 5. Het taalgebruik in enkele situaties (in %).

	Nieuw (N=45)		Oud (N=46)	
	Fries	Ned.	Fries	Ned.
= met de buren	20	80	89	11
vragen van de weg	27	73	83	17

Zoals vergelijking van de tabellen 4 en 5 laat zien, valt er een verschil te konstateren tussen het algemene beeld dat men heeft van een bepaalde omgeving en het gedrag in een konkrete situatie in die omgeving. Dit geldt met name voor de nieuwe wijk, waar de verschillen tussen beeld en werkelijk gedrag relatief groot zijn, terwijl in de oude wijk deze verschillen betrekkelijk gering zijn (9). Dit kan er op wijzen dat de inwoners van de oude wijk een betere kennis van hun omgeving hebben dan de inwoners van de nieuwe wijk van de hunne.

Een belangrijke verklaring voor deze verschillen tussen de beide wijken ligt in het feit dat in de oude wijk het Fries de gemeenschapstaal is. In de nieuwe wijk is dit niet het geval, zodat men daar gedwongen is te raden naar de feitelijke taalkennis en taalbeheersing van de andere inwoners van de buurt.

3.3. Het taalgedrag op het werk. Uit de gegevens van tabel 6 blijkt dat ook ten aanzien van de op het werk van de man gebruikte taal de beide wijken nogal van elkaar verschillen (10). De verklaring lijkt voor de hand te liggen: het Fries kan vooral in de 'lagere' werkregionen worden gebruikt. Juist daar zitten voornamelijk Friezen, terwijl de aard van het werk zodanig is dat het Nederlands er weinig funktie heeft.

Op grond van het voorgaande lijkt het mogelijk als voorlopige konklusie te trekken dat er een samenhang bestaat tussen sociaal-kultureel milieu en taalgedrag. De oude wijk kan heel duidelijk worden aangemerkt als een Friestalige woonomgeving. Het wonen in deze omgeving, het laag skoren op de diverse

Tabel 6. De op het werk van de man meestal gebruikte taal (in %).

	Nieuw (N=41)	Oud (N=40)
Fries	47	83
Nederlands	30	10
Beide	24	8

statusdeterminanten en het Fries spreken, lijken in vrij sterke mate samen te hangen. Ook voor de gemengdtalige nieuwe wijk lijkt te gelden dat er een duidelijk verband bestaat tussen de hogere skore op de verschillende statusdeterminanten, het wonen in deze omgeving, en het vertoonde taalgedrag.

4. Taalgedrag en sociale status

Een gespreksrelatie is wederkerig. Het is dan ook van belang aandacht te schenken aan enkele relevante kenmerken van de gesprekspartner. Zo is het van belang te weten of deze Fries kan spreken en/of verstaan. Hoewel men dit niet altijd zal weten, kan men wel bepaalde verwachtingen hebben van het al of niet Friestalig zijn van de gesprekspartner. Een belangrijke indikatie hiervoor wordt gevormd door diens sociale status. Verder zal ook de aanwezigheid van derden van invloed kunnen zijn op de keuze van een bepaalde taal.

Het is mogelijk een bepaald patroon te onderkennen in de taal die wordt gebruikt tegenover mensen met verschillende status. Pietersen konstateerde al dat het gebruik van het Nederlands toenam naarmate de status van de gesprekspartner hoger was (11). Zoals uit de gegevens van tabel 7 blijkt, komt ook in ons onderzoek eenzelfde tendentie naar voren. Daarbij valt echter eveneens op dat door de bewoners van de oude wijk systematisch meer Fries wordt gesproken dan door de inwoners van de nieuwe wijk. Dit is niet geheel konform de verwachtingen dat naarmate de statusverschillen tussen de gesprekspartners groter zijn, er meer Nederlands gesproken zal worden. De verklaring hiervoor kan worden gezocht in een streven de sociale afstand met de gesprekspartner te verkleinen. Wanneer deze afstand in de beginsituatie niet al te groot is, lijkt het voor de lagere in status mogelijk deze afstand door het taalgedrag te reduceren. Als daarentegen de sociale afstand in de aanvangssituatie groot is, valt niet te verwachten dat deze door aangepast taalgedrag overbrugd zal kunnen worden.

In onderstaande willen we voor een tweetal statusstereotypen het verband tussen sociale status en het gevolgde taalgedrag nog wat nader uitwerken.

4.1. Voor het taalgedrag tegenover de *geestelijke* is dit nagegaan voor de meele-

Tabel 7. Het taalgedrag tegenover mensen met verschillende status (in %).

	Nieuw (N=45)				Oud (N=46)			
	Fries	Ned.	Beide	w.n.	Fries	Ned.	Beide	w.n.
dominee	16	69	11	4	44	48	9	-
dokter	20	78	2	-	59	39	2	-
leraar	31	50	17	2	78	11	9	2
agent	36	58	7	-	70	28	2	-
loket-beamte	47	49	4	-	78	20	2	-
winkelier	40	44	16	-	89	7	4	-
marktkoopman	51	31	13	4	85	9	7	-

Tabel 8. Het taalgedrag van de meelevende leden tegenover dominee/pastoor (in %).

		Verstaat hij Fries?			Spreek hij Fries?		
		ja	nee	w.n.	ja	nee	w.n.
respondent	Fries	31	-	-	20	18	-
spreekt	Ned.	63	89	78	80	73	72
	Beide	6	11	22	-	9	28
		100 (N=16)	100 (N=9)	100 (N=9)	100 (N=5)	100 (N=22)	100 (N=7)

vende leden van een kerkgenootschap (12). Van hen is bijna driekwart op de hoogte van het feit of de dominee Fries kan verstaan (74%) terwijl zelfs 80% weet of hij het wel of niet kan praten. Deze kennis leidt echter niet tot overeenkomstig gedrag, zoals blijkt uit tabel 8 (13). Minder dan éénderde van degenen die weten dat hij Fries kan verstaan, spreekt ook Fries tegen hem. Van de respondenten die weten dat de dominee Fries kan spreken, praat slechts 20% Fries met hem (14).

4.2. Zoals uit de gegevens van tabel 7 blijkt, treden er tussen de twee wijken belangrijke verschillen op in het tegenover de *dokter* vertoonde taalgedrag. De overgrote meerderheid van de respondenten in de nieuwe wijk benadert de arts in het Nederlands terwijl dit in de oude wijk door iets minder dan de helft wordt gedaan. Een verklaring hiervoor kan worden gezocht in de grotere mate van onzekerheid omtrent de taalvaardigheid van de arts, welke door de inwoners van de nieuwe wijk wordt ervaren, zoals ook blijkt uit tabel 9 (15). In deze onzekere situatie zal men dan ook zoveel mogelijk proberen 'de veilige kant' te kiezen. In het taalgedrag komt dit tot uiting door in het Nederlands te beginnen.

Als men weet dat de dokter Fries verstaat, wordt door de inwoners van de oude wijk meer Fries tegen hem gesproken dan door de inwoners van de nieuwe wijk. Als echter bekend is dat de dokter ook Fries kan spreken, leidt dit in beide wijken tot een frekwenter gebruik van het Fries, zoals tabel 9 verder laat zien.

De belangrijkste konklusie die getrokken kan worden, is dat de sociale status van de gesprekspartner minder zwaar lijkt te wegen dan aanvankelijk werd gedacht. Verder blijkt dat de kennis van de taalvaardigheid van de gesprekspartner, met name het weten welke taal deze gewoonlijk spreekt, een belangrijke rol speelt bij de verklaring van het taalgedrag. Dit wordt nog eens bevestigd door de bevinding dat er weinig Fries wordt gesproken tegen mensen die het wel verstaan maar zelf niet spreken, en voor wie het Nederlands dus de normale taal is. Het toch gebruiken van het Fries in een dergelijke situatie lijkt over het algemeen als een onevenwichtige situatie te worden ervaren.

5. Taalgedrag en sociale mobiliteit

Er is reeds gebleken dat de onderzochte omgevingen in sociaal opzicht van elkaar verschillen. Eén van de punten waarop deze verschillen zich zullen manifesteren, is het streven naar opwaartse mobiliteit, hetgeen vooral voor de middenklasse als een kenmerkende en centrale waarde wordt gezien.

Nu lijkt het wel noodzakelijk enige precisering aan te brengen. Het mag immers aannemelijk worden geacht dat, als gevraagd wordt naar het belang dat aan maatschappelijk sukses wordt gehecht, iedereen dit groot zal achten. Duide-

Tabel 9. Het taalgedrag tegenover de dokter (in %).

		Nieuw			Oud		
		Verstaat hij Fries?			Verstaat hij Fries?		
		ja	nee	w.n.	ja	nee	w.n.
Respondent spreekt	Fries	35	-	14	76	16	-
	Ned.	60	100	86	21	84	100
	Beide	5	-	-	3	-	-
		100 (N=20)	100 (N=11)	100 (N=14)	100 (N=34)	100 (N=6)	100 (N=6)
		Spreekt hij Fries?			Spreekt hij Fries?		
		ja	nee	w.n.	ja	nee	w.n.
Respondent spreekt	Fries	80	16	6	100	40	-
	Ned.	20	84	88	-	56	100
	Beide	-	-	6	-	4	-
		100 (N=5)	100 (N=24)	100 (N=16)	100 (N=17)	100 (N=25)	100 (N=4)

Tabel 10. Het verband tussen taalgedrag en opwaartse sociale mobiliteit (in %).

	sociale stijging (N=27)			geen sociale stijging (N=64)		
	Fries	Ned.	Beide	Fries	Ned.	Beide
met buren	33	48	19	64	17	19
dominee/pastoor	19	69	12	34	53	13
dokter	26	74	-	45	52	3
leraar	42	33	25	59	27	14
agent	52	47	-	53	42	5
loket-beambte	59	37	4	64	33	3
winkelier	56	37	7	64	25	11
marktkoopman	59	22	19	72	19	9
vragen n.d. weg in Oud	54	46	-	61	33	6
vragen n.d. weg in Nieuw	41	59	-	42	55	3

lijk zal echter zijn dat hiermee nog niets wordt meegedeeld over de mogelijkheden die men aanwezig acht deze gewenste stijging ook voor zichzelf te realiseren. We mogen veronderstellen dat vooral de mensen die de voor opwaartse mobiliteit noodzakelijke voorwaarden hebben verworven, ook feitelijk gedrag zullen vertonen dat gericht is op het verder realiseren van de waarde 'stijgen'. We willen dan ook een vergelijking treffen tussen de kategorie die al enige sociale stijging heeft ervaren, en degenen voor wie dit niet geldt (16).

Uit de gegevens van tabel 10 kan weinig definitiefs worden gekonkludeerd ten aanzien van het verband tussen taalgedrag en het gerealiseerd hebben van opwaartse mobiliteit. Er zijn een aantal situaties waarin duidelijke gedragsverschillen kunnen worden waargenomen tussen degenen die sociale stijging hebben gerealiseerd en degenen voor wie dit niet geldt (met name geldt dit voor de eerste drie situaties). Maar daar tegenover staan een aantal situaties waarbij nauwelijks of geen gedragsverschillen tussen beide kategorieën optreden. De konklusie moet dan ook luiden dat er hooguit van een verband tussen beide variabelen gesproken kan worden als nadere voorwaarden zijn aangegeven waaronder een dergelijk verband verwacht zou kunnen worden (17).

6. Taalgedrag en taalhouding

Een variabele welke in veel gedragsonderzoek naar voren komt, is de houding ten aanzien van het objekt waar tegenover gedrag wordt vertoond. Hoewel in veel gevallen de verklarende waarde van het houdingsaspekt gering blijkt te zijn, is er toch reden in geval van het (Fries) taalgedrag de houding ten aanzien van het Fries in de beschouwingen op te nemen. Voor velen is het Fries n.l. geen vanzelfsprekend gedragselement. Het is iets waar men een bepaalde houding tegenover aanneemt: men kan 'voor' of 'tegen' zijn (18).

De vraag die dan ook gesteld moet worden, is of deze houding ten aanzien van het Fries gedragskonsekwenties heeft. Zullen Friezen die een negatieve houding tegenover het Fries hebben minder vaak Fries spreken dan Friezen met een positieve attitude?

Zoals uit de resultaten van tabel 11 blijkt, zijn de verschillen met betrekking

Tabel 11. De houding tegenover het Fries in Drachten (in %).

	Nieuw (N=45)	Oud (N=46)
negatief	11	4
neutraal	51	41
positief	38	54

Tabel 12. Het verband tussen taalhouding en taalgedrag (in %).

	Nieuw						Oud					
	positief (N=17)			neutraal en negatief (N=28)			positief (N=25)			neutraal en negatief (N=21)		
	Fr.	Ned.	B.	Fr.	Ned.	B.	Fr.	Ned.	B.	Fr.	Ned.	B.
buren	12	41	46	25	57	18	96	-	4	81	5	14
dominee	18	59	24	14	75	11	48	44	8	38	52	10
dokter	35	65	-	11	86	4	52	44	4	67	33	-
beambte	65	24	12	36	64	-	76	20	4	81	19	-
agent	53	29	18	25	75	-	68	28	4	71	29	
marktkoopman	53	18	29	50	39	11	84	8	8	86	10	5
leraar	59	24	18	21	64	14	88	4	8	67	19	14
winkel	53	29	18	32	54	14	92	-	8	86	14	-

tot de houding ten aanzien van het Fries (19) tussen beide onderzochte omgevingen betrekkelijk gering. De voornaamste konklusie kan zijn dat er over het algemeen niet negatief over het Fries wordt geoordeeld: ruim 90% van de gehele steekproefpopulatie staat neutraal tot positief tegenover het Fries.

Uit de verdere resultaten blijkt dat er, op een enkele uitzondering na, geen verband bestaat tussen houding en gedrag met betrekking tot het Fries (zie tabel 12). Een positieve houding hoeft dus niet zonder meer te leiden tot overeenkomstig gedrag.

7. Konklusie

In het voorgaande is getracht een verklaring te vinden voor het taalgedrag zoals dat wordt vertoond door tweetaligen in situaties waarin in principe gekozen kan worden voor het gebruik van een bepaalde taal. Daarbij is naar voren gekomen dat elk van de onderzochte variabelen op zich geen afdoende verklaring kan geven voor het gevolgde taalgedrag. Tevens is echter komen vast te staan dat in beide onderzochte omgevingen systematisch een ander taalgedragspatroon kan worden waargenomen. In de oude omgeving wordt stelselmatig meer Fries gesproken dan in de nieuwe.

Eén en ander leidt tot de konklusie dat taalgedrag en omgeving een samenhang vertonen. Deze konklusie wordt echter gekompliceerd door het feit dat beide omgevingen niet alleen als verschillende woonomgevingen kunnen worden aangemerkt, maar ook als verschillende sociale omgevingen met verschillende gemeenschapstalen.

Ondanks deze komplikatie lijkt het toch wel mogelijk enige opmerkingen te maken over de ontwikkeling van de positie van het Fries in de Friese samenleving. Zoals al in paragraaf 1 is vermeld, zijn de verschillende sociale omgevingen vooral ontstaan als een gevolg van de snelle groei welke Drachten in betrekkelijk korte tijd heeft doorgemaakt. De sociale veranderingen die hier het gevolg van zijn geweest, hebben onder meer geleid tot verschillende gedragspatronen met betrekking tot de door de inwoners van de beide wijken gehanteerde taal.

Het lijkt mogelijk uit de bevindingen in Drachten meer algemene konsekwenties af te leiden voor de verhouding tussen het Fries en het Nederlands in Friesland. De positie van het Fries is in de nieuwe wijk veel zwakker dan in de oude wijk. Verwacht mag worden dat ook in andere omgevingen in Friesland waar zich relatief snelle sociale veranderingen voordoen, zoals in groeikernen, forensenplaatsen enz. het Nederlands ten koste van het Fries een in toenemende mate belangrijker wordende positie zal gaan innemen. Dit is echter een ontwikkeling in een andere richting dan die welke beleidsmatig wordt voorgestaan. De vraag kan dan ook worden gesteld of het beleidsdenken wel in voldoende mate is gebaseerd op een reëel inzicht in de ontwikkelingen zoals deze zich de afgelopen

decennia hebben voorgedaan. Het feit immers dat de bovengeschetste ontwikkeling naar voren komt in een periode waarin de overheid juist een beleid voert dat gericht is op een versterking van de positie van het Fries in de Friese samenleving, maakt deze ontwikkeling wel tot een wrange.

Noten

* Dit artikel is gebaseerd op mijn doktoraalskriptie *Frysk of Netherlands? Een onderzoek naar het taalgedrag van Friezen in Drachten* (Groningen: Sociologisch Instituut, vakgroep Empirische Sociologie. Herfst 1979).
Prof. dr. J.E. Ellemers en dr. P.H. van der Plank waren zo vriendelijk een eerdere versie van dit artikel van kritisch kommentaar te voorzien.

1. Gemakshalve zal in het volgende alleen van 'tweetaligheid' worden gesproken, ook daar waar het mogelijk is 'meertaligheid' te lezen.

2. Opleiding en beroep van (de man van) de respondent zijn geklassificeerd met behulp van de *Beroepenklapper* van het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen (1975). Omdat met een relatief kleine steekproef is gewerkt, wordt verder volstaan met de driedeling laag-midden-hoog. Bij de klassifikatie van het bruto-maandinkomen zijn de volgende grenzen aangehouden: tot 2000, 2000 - 2500, meer dan 2500 gulden.
Een progressieve politieke voorkeur betekent stemmen op PvdA, D'66, PPR, PSP of CPN bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten. Konfessioneel stemmen betekent stemmen op CDA, SGP of GPV. Het ontbreken van de VVD is toe te schrijven aan de kleine steekproef.
Volledigheidshalve zij nog meegedeeld dat in de oude en de nieuwe wijk resp. 2% en 9% zegt wel te zullen gaan stemmen maar nog niet te weten op welke partij.

3. Officiële gegevens van het Bureau Bevolking van de gemeente Smallingerland laten zien dat (op 15 oktober 1978) 29% van de inwoners van de nieuwe wijk in de schoolgaande leeftijd zit (6-18 jr). Voor de oude wijk zijn hieromtrent geen gegevens beschikbaar maar het lijkt niet gewaagd te veronderstellen dat dit cijfer hier lager zal liggen.

4. Dit betekent dat we te maken hebben met twee onafhankelijke variabelen. In het onderzoek bleken deze niet van elkaar te scheiden te zijn.

5. 'Als we de gegevens vergelijken met die van andere onderzoeken kan het nivo van het schoolsukses (op het gebied van het lees- en taalonderwijs, D.) goed worden genoemd'. J.H. Wijnstra, *Ien bern, twa talen.* 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1972. Geciteerd bij S.T. Hiemstra, Ien bern, twa talen (II). In: *De Pompeblêden,* 1978/4 (25-2-1978), p. 55.

6. Impliciet herbergt dit de veronderstelling in zich dat een verdringing van het Fries door het Nederlands in dergelijke gevallen de normale gang van zaken is. Gelet op de grotere taalmacht van het Nederlands lijkt dit geen onrealistische veronderstelling.

7. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat het dalend gebruik van het Fries een gevolg zou zijn van het in het Nederlands opvoeden van de kinderen. Ook in homogeen Friestalige omgevingen worden kinderen in het Nederlands opgevoed. Veel van deze kinderen blijken echter wel in staat te zijn Fries te spreken, doordat ze het Fries van hun leeftijdgenoten op straat hebben geleerd. In een niet-homogeen Friestalige omgeving ontbreekt echter de mogelijkheid op deze wijze het Fries te leren. Het lijkt dan ook waarschijnlijker dat de mate van taalhomogeniteit van de omgeving belangrijker is voor het al dan niet afnemen van het gebruik van het Fries dan het in het Nederlands worden opgevoed.

8. De eerste selektie van de respondenten is ad random geschied. Daarbij was niet

bekend of de respondenten Fries konden spreken (een noodzakelijke voorwaarde voor deelname aan het onderzoek). Wanneer de respondent niet Fries kon spreken, werd voor vervanging van dit verlies voor de steekproef gezorgd door twee deuren verder aan te bellen.
Door bij te houden hoeveel niet-Friessprekenden zijn benaderd, konden de in de tekst gegeven percentages worden berekend.

9. Overigens moet wel worden bedacht dat bij het onderzoek gevraagd is naar de taal welke men meestal in de betrokken situatie spreekt. We hebben dus in feite *gerapporteerd* gedrag gemeten. Dit behoeft niet noodzakelijkerwijs overeen te komen met het *feitelijk* gedrag.

10. Ten gevolge van afrondingen bedragen enkele totaalpercentages niet 100. Dit geldt eveneens voor enkele nog te presenteren tabellen.

11. L. Pietersen, *De Friezen en hun taal.* Drachten: Laverman, 1969. p. 59.

12. Van hen kan immers enige bekendheid met de dominee/pastoor worden verwacht, veel meer althans dan van de niet-meelevende leden of de niet-leden.

13. Niet te verklaren in deze tabel is het feit dat er blijkbaar mensen zijn, die ondanks het feit dat ze weten dat dominee/pastoor geen Fries verstaat (of niet weten of hij dit kan verstaan) aangeven in kontakt met hem beide talen in ongeveer dezelfde mate te (zullen) gebruiken, dus ook Fries!

14. Wel moet worden bedacht dat het slechts om kleine aantallen gaat zodat hier niet al te vergaande konklusies aan verbonden mogen worden. Vanwege het betrekkelijk geringe aantal meelevende leden is hier geen vergelijking gemaakt tussen de beide wijken.

15. De 'totaal'-kolommen laten zien dat in de nieuwe wijk 31% van de respondenten niet weet of de dokter Fries kan verstaan en 35% niet weet of hij het kan spreken. Voor de oude wijk bedragen deze percentages resp. 13 en 9. Verder lijkt het niet onwaarschijnlijk dat het gemengdtalig karakter van de nieuwe wijk deze onzekerheid alleen maar versterkt.

16. Van sociale stijging is sprake als de beroepsstatus van (de man van) de respondent hoger is dan de beroepsstatus van diens vader (gemeten aan de hand van de beroepsklassifikatie volgens het ITS).

17. Door de beperkte omvang van de steekproef was het niet mogelijk nader te onderzoeken welke deze voorwaarden zijn. We kunnen slechts aangeven op welke wijze deze achterhaald zouden kunnen worden. Daarbij kan dan gedacht worden aan het trekken van een vergelijking tussen mensen uit een homogeen Friestalige omgeving en uit een gemengdtalige omgeving, welke sociale stijging hebben ervaren. Ditzelfde kan gedaan worden voor degenen uit beide omgevingen die geen opwaartse mobiliteit hebben gerealiseerd. Ook binnen één omgeving zou een vergelijking getroffen kunnen worden voor degenen die sociale stijging gerealiseerd hebben met degenen voor wie dit niet geldt.
Op grond van onze resultaten moet het niet uitgesloten worden geacht dat de maatschappelijke waardering van de gesprekssituatie ook nog een rol speelt.

18. Pietersen, o.c., konstateert zelfs tot het bestaan van taalideologie t.a.v. het Fries (p. 95). Op deze konklusie wordt (methodologische) kritiek uitgeoefend door A.F. Florijn, Opmerkingen over 'Friese Taalideologie'. In: *Taal en Tongval,* 1977 (27). pp. 191-201.

19. Hoe deze houding is gemeten, is vermeld in de appendix.

Appendix

Het meten van een taalattitude

Een gebruikelijke methode om een houding te meten, is het konstrueren van een schaal. De daarbij meestal gevolgde werkwijze is dat wordt begonnen met het opstellen van een aantal uitspraken welke allemaal op één of andere wijze iets over het attitude-objekt meedelen. Ook in het onderhavige onderzoek is deze werkwijze gevolgd. Er is getracht een aantal uitspraken te selekteren waarin iets omtrent het Fries wordt gezegd, hetzij positief, hetzij negatief. Vervolgens zijn de uitspraken aan de respondenten voorgelegd met de vraag aan te geven in hoeverre zij het hiermee eens of oneens waren. De antwoorden zijn geskoord op een vijfpuntsschaal: een sterk positief oordeel over het Fries (het helemaal eens zijn met een positieve uitspraak of het helemaal oneens zijn met een negatieve uitspraak) kreeg de skore 5 toegekend, een sterk negatief oordeel de skore 1.

Vervolgens is op het geheel een faktoranalyse toegepast om te achterhalen welke van de gehanteerde uitspraken een gemeenschappelijke faktor bezaten welke als houding ten aanzien van het Fries kon worden aangemerkt. Aan de hand van deze analyse konden de volgende uitspraken worden geselekteerd:

- De provincie en de gemeenten moeten meer doen voor het behoud van het Fries.
- De tweetalige scholen zijn nuttig voor Friessprekende kinderen omdat deze zo aanvangsonderwijs in hun moedertaal krijgen.
- Het Fries is evenals het Hollands een echte taal.
- In het lager onderwijs heeft men terecht een verplicht lesvak van het Fries gemaakt.
- Ook in het voortgezet onderwijs moet het Fries een verplicht lesvak worden.
- Men moet goed Nederlands leren om hogerop te komen en daarom is het onderwijs in het Fries niet noodzakelijk.
- Het is beledigend voor Friezen dat Hollanders in Friesland komen wonen en weigeren de Friezen in hun eigen taal te verstaan.
- Kinderen mogen op school best Fries leren als het dan ook maar goed Fries is.

Aan de hand van deze uitspraken kon per individu een houdingsskore worden berekend door voor elk individu de skores op deze uitspraken te sommeren. De minimale skore welke door een individu kon worden behaald, bedroeg 8, het maximum 40.

In het onderzoek bleek de laagst behaalde skore 12 te zijn, terwijl de hoogst behaalde 40 bleek te bedragen. Deze skores zijn vervolgens geklassificeerd als negatief, neutraal of positief, waarbij de volgende grenzen zijn gehanteerd:

12 t/m 21 - negatief

22 t/m 31 - neutraal 32 t/m 40 - positief